

Edi de Vind

Poslednja
stanica
AUŠVIC

Moja ispovest o životu
i preživljavanju u logoru

Prevela
Maja Bajić

Laguna

Naslov originala

Eddy de Wind

EINDSTATION AUSCHWITZ

Copyright © Estate of Eddy de Wind, 2020

Serbian edition published in arrangement with Sebes & Bisseling Literary Agency, in conjunction with Livia Stoia Literary Agency

Translation copyright © 2020 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Sadržaj

Uvod	9
POSLEDNJA STANICA AUŠVIC	11
Glosar	197
Pogovor Džona Bojna	205
Beleška o piscu i tekstu.	209
„Suočavanje sa smrću“, Edi de Vind	227
<i>O autoru</i>	245

*Edi i Fridel na svom venčanju u Vesterborku, u maju 1943.
Oko njih stoje prominenti, kolege i prijatelji iz logora.*

GODINE 1943. JEVREJSKI LEKAR *Edi de Vind* dobrovoljno se javio da radi u *Vesterborku*, tranzitnom logoru za deportaciju Jevreja na istoku Holandije. Iz *Vesterborka* su zatvorenike slali u koncentracione logore, među kojima su bili *Aušvic* i *Bergen-Belzen*. *Ediju* su rekli da će mu majka, u zamenu za njegov rad, biti pošteđena deportacije, a zapravo je već bila u *Aušvicu*. U *Vesterborku* je *Edi* upoznao mladu *Jevrejku Fridel*, medicinsku sestru, i zaljubio se u nju. Tamo su se i venčali.

Iste godine odveli su ih u *Aušvic* i razdvojili. *Edi* je završio u *Bloku 9*, kao član medicinskog osoblja, a *Fridel* u *Bloku 10*, gde su ozloglašeni *Jozef Mengele* i ginekolog *Karl Klauberg* vršili sterilizaciju i druge varvarske medicinske eksperimente.

Začudo, i *Edi* i *Fridel* su preživeli.

U jesen 1944. godine, kad su se *Rusi* približili *Aušvicu*, *nacisti* su pokušali da prikriju tragove. Bežeći, povelu su brojne zatvorenike ka *Nemačkoj*, a među njima i *Fridel*. Cilj marševa smrti bio je da se uklone svi dokazi zverstava počinjenih u ovom koncentracionom logoru.

Edi se sakrio i ostao u logoru, iako je rat potrajao još nekoliko meseci. Pridruživši se oslobodiocima, danju je lečio ruske vojnike i teško obolele logoraše koje su *nacisti* ostavili za sobom. Noću je, pronašavši olovku i svesku, grozničavo pisao o svojim doživljajima u *Aušvicu*.

Pod uticajem pretrpljene traume, stvorio je lik *Hansa*, koji je pripovedač njegove priče. Osim u nekoliko navrata, užas koji je doživeo i dalje je bio toliko nepodnošljiv da nije mogao da piše o njemu u prvom licu.

Ovo je *Edijeva* priča.

**Poslednja
stanica
AUŠVIC**

KOLIKO SU DALEKO one maglovite plave planine? Koliko je široka ravnica obasjana prolećnim suncem? Za slobodne noge, to je dan hoda. Na konju u punom kasu, ne više od sat vremena. Nama je to dalje, beskrajno daleko. Te planine nisu deo našeg sveta. Jer deli nas žica.

Naša čežnja, divljačko lupanje srca, krv koja nam udara u glavu – sve je uzaludno. Zbog te žice između ravnice i nas. Zbog dve paralelne ograde od bodljikave žice pod visokim naponom. Iznad njih prigušeno svetle crvene sijalice, kao znak da ovde vrebata smrt, da u zasedi čeka sve nas, zatvorene u ovom pravougaoniku opasanom visokim belim zidom.

Uvek ista slika, isti osećaj. Stojimo na prozorima svojih *blokova** i gledamo u primamljivu daljinu dok nam teskoba i bespomoćnost napinju grudi. Međusobno smo udaljeni deset metara. Naginjem se kroz prozor žudeći za dalekom slobodom. Fridel ne može ni to, ona je potpuno zarobljena.

* Svi strani pojmovi nalaze se u glosaru na kraju knjige. (Prim. prev.)

Ja smem slobodno da se krećem kroz *Lager*. Fridel ne sme ni to.

Ja živim u Bloku 9, običnom bolničkom bloku. Fridel živi u Bloku 10. I tamo ima bolesnih, ali ne kao u mom bloku. Kod mene leže ljudi koji su se razboleli od svireposti, gladovanja i prekomernog rada. To su prirodni uzroci koji dovode do prirodnih bolesti kojima se može postaviti dijagnoza.

Blok 10 je eksperimentalan. Žene koje tamo žive zlostavljaju sadisti koji se izdaju za profesore. Zlostavljaju ih onako kako žene nikad nisu bile zlostavljane, skrnaveći ono najlepše što poseduju: njihovu ženskost i sposobnost da budu majke.

Pati i devojka koju siledžija potčini svojoj divljačkoj požudi, ali taj čin izvire iz samog života, iz životnih nagona. U Bloku 10 motiv nije eksplozija želje, već politička obmana i finansijski interes.

Svesni toga, posmatramo ovu ravnicu na jugu Poljske i čeznemo da potrčimo poljanama i ritovima koji nas odvajaju od maglovitih plavih Beskida na horizontu. No to nije sve što znamo. Znamo i da za nas postoji samo jedan kraj, samo jedan način da se oslobodimo ovog pakla okovanog žicom: smrt.

Znamo da nas smrt može snaći na različite načine.

Može doći kao častan neprijatelj s kojim lekar može da se bori. Iako ta smrt ima kvarne saveznike – glad, hladnoću, buve i vaši, to je i dalje prirodna smrt koja se može klasifikovati u skladu sa zvaničnim uzrokom. Ali nama neće tako doći. Nas će pokositi kao i milione drugih pre nas. Biće tiha i nevidljiva, čak i bez mirisa.

Znamo da samo obmana sakriva smrt od naših očiju. Znamo da je smrt uniformisana jer gasnom slavinom upravlja čovek u uniformi: pripadnik SS-a.

Zato toliko čeznemo, zagledani u maglovite plave planine udaljene samo trideset pet kilometara, a nama večno nedostižne.

Zato se toliko naginjem kroz prozor prema Bloku 10, gde ona stoji.

Zato njene ruke tako čvrsto stežu žičanu mrežu na prozoru.

Zato ona naslanja glavu na drvo, jer njena čežnja za mnom ostaje neutažena, isto kao naša čežnja za maglovitim plavim planinama.

MLADA TRAVA, NAPUPELI kesten i blistavo sunce koje je svakim danom bivalo sve veličanstvenije obećavali su novi život. Ipak, planetu je obavijala jeza smrti. Bilo je proleće 1943.

Nemci su zašli duboko u Rusiju i ishod rata još je bio neizvestan.

Na zapadu se Saveznici još nisu bili iskrcali na evropski kontinent.

Teror koji je vladao Evropom bio je sve gori.

Jevreji su bili igračke u rukama osvajača. To je bila igra mačke i miša. Iz noći u noć motocikli su tutnjali ulicama Amsterdama, čizme su dobovale, a naredbe su odjekivale duž nekad spokojnih kanala.

Kasnije, u Vesterborku, često su miševе nakratko puštali. Ljudi su smeli slobodno da se kreću po logoru, paketi su stizali, a porodice su ostajale na okupu. Svi su poslušno slali pisma u Amsterdam u kojima tvrde da su dobro, kako bi se i ostali mirno predali Zelenoj policiji.*

* Poznata i kao „Policija poretka“ (nem.: *Ordnungspolizei*), uniformisana policija Trećeg rajha. Zbog zelenih uniformi zvali su je „Zelena policija“. (Prim. prev.)

U Vesterborku su Jevrejima davali lažnu nadu da ipak neće biti tako loše i da će se, iako su bili isključeni iz društva, jednog dana vratiti iz izolacije.

*„Kad rat prođe
i kad svi kući krenu...“*

počinjala je popularna pesma.

Pored toga što nisu prozreli svoju sudbinu, neki su čak imali toliko hrabrosti – ili su možda samo bili slepi, da započnu novi život i zasnuju porodicu. Svakog dana doktor Molhojsen dolazio je u logor u ime opštine Vesterbork. I tako su jednog divnog jutra, jednog od onih devet lepih dana u aprilu, pred njega stali Hans i Fridel.

Bili su dvoje idealista. Njemu je bilo dvadeset sedam godina i bio je poznati lekar u logoru. Njoj je bilo tek osamnaest. Upoznali su se u bolničkom odeljenju, u kom je on uživao ugled, a ona bila medicinska sestra.

*„Biti sam je bezvredno,
a skupa smo jedno.“*

Tako joj je napisao u pesmi i tako su se i osećali. Zajedno će istrajati. Možda će uspeti da ostanu u Vesterborku do kraja rata ili će zajedno nastaviti borbu u Poljskoj. Jer rat će se jednog dana završiti, a u pobedu Nemačke niko nije verovao.

Pola godine su živeli u „lekarskoj sobi“, kartonskoj kutiji u uglu velike barake sa stotinu trideset žena. Soba nije bila samo njihova već su je delili s još jednim lekarom, a kasnije s još dva para. To svakako nije bilo povoljno okruženje za mladence. No ništa od toga ne bi bilo važno da nije bilo *Transporta*. Svakog utorka ujutru, po hiljadu ljudi. Muškaraca i žena, mladih i starih, uključujući bebe i bolesnike.

Mali broj ljudi dobijao je dozvolu da ostane kad bi Hans i drugi lekari dokazali da su suviše bolesni za trodnevno putovanje vozom. Izuzeti su bili i oni s povlašćenim statusom: kršteni, oni iz mešovitih brakova, *alte Kamp-Insassen* koji su bili u logoru od 1938. i stalni članovi osoblja poput Hansa i Fridel.

Postojao je spisak osoblja s hiljadu imena, ali iz gradova su neprekidno stizale pridošlice koje je trebalo zaštititi. Ponekad je to bilo po nalogu Nemaca, ponekad zato što su bili ugledni građani, ali uglavnom zbog veza s važnim ljudima u Jevrejskom savetu ili sa starim logorašima, koji su držali ključne položaje u logoru. Tada se spisak menjao.

Tako je jedne noći, u ponedeljak 13. septembra 1943, predstavnik Jevrejskog saveta došao kod Hansa i Fridel da im kaže da se spremaju za deportaciju. Hans se brzo obukao i obišao sve funkcionere, koji su noć uoči nedeljnog transporta radili pod velikim pritiskom. Doktor Španijer, upravnik bolnice, razbesneo se kad je to čuo. Hans je godinu dana bio u logoru. Bio je vredan. Mnogi drugi su došli kasnije i ništa nisu radili. Međutim, Hans je bio na spisku Jevrejskog saveta. Ako oni nisu mogli da ga zadrže, i zdravstvena služba bila je nemoćna.

U osam sati stajali su sa svim stvarima pored voza, koji je prolazio posred logora. Bila je velika gužva. Logorska policija i pripadnici Letećeg odreda* donosili su prtljag do voza, čija su dva vagona bila puna provijanta za putovanje. Bolničari su dovlačili pacijente, uglavnom starije, koji nisu mogli da hodaju. To nije bio dovoljan razlog da ostanu – ni sledeće nedelje ne bi bili ništa pokretniji. Prisutni su bili i

* Grupa logoraša koja je obavljala specijalne zadatke koji su morali brzo da se izvrše.

prijatelji i rodbina iz logora. Stajali su iza kordona, dvadeset ili trideset metara od voza, i neretko su plakali više od onih koji su odlazili.

U prvom i poslednjem vagonu bili su čuvari SS-a, ali bili su veoma pravični i trudili su se da održe moral ljudi. Holandani nisu smeli da saznaju kako se zaista ponašaju prema „njihovim“ Jevrejima.

U pola jedanaest, polazak. Vrata teretnih vagona bila su spolja zabravljena. Poslednji pozdrav, mahanje kroz otvore na krovu vagona, i potom su krenuli u Poljsku, ka nepoznatom odredištu.

Hans i Fridel imali su tu sreću da budu u vagonu s mladim ljudima, Fridelinim starim prijateljima iz cionističke grupe kojoj je pripadala, prijatnim i predusretljivim. Ukupno ih je bilo trideset osmoro. To je bilo relativno malo, te su, kad su se rasporedili i okačili prtljag o tavanicu, svi mogli da sednu na pod.

Zabava je počela već tokom putovanja. Na prvoj stanici esesovci su ušli u vagon i zahtevali cigarete, a kasnije i satove. Sledeći put tražili su penkala i nakit. Momci ih nisu ozbiljno shvatili. Dali su im nekoliko cigareta, tvrdeći da je to sve što imaju. Mnogi od njih bili su Nemci i već su imali dovoljno posla sa SS-om. Tad su preživeli i ni sada nisu imali nameru da im dozvole da ih maltretiraju.

Za ta tri dana nijednom nisu dobili hranu, a provijant iz voza nikad nisu videli. Ali ni to nije bilo važno! Poneli su dovoljno zaliha iz Vesterborka. Povremeno bi dvoje ljudi dobilo dozvolu da izađe iz vagona da isprazni malo bure za nuždu koje se prelivalo. Oduševili bi se kad bi videli tragove bombardovanja gradova, ali izuzev toga, ništa se nije dešavalo. Trećeg dana saznali su svoje odredište: Aušvic. Ta reč im nije ništa značila, ni dobro, ni loše.

Iste noći stigli su na železničku stanicu u Aušvicu.

VOZ JE DUGO STAJAO, tako dugo da su bili nestrpljivi da najzad dobiju neko objašnjenje o tome šta je Aušvic. I objašnjenje je stiglo.

U cik zore voz se poslednji put pokrenuo. Zaustavio se nekoliko minuta kasnije na nasipu usred ravnice. Pored nasipa stajale su grupe od deset do dvanaest muškaraca. Nosili su odeću na plavo-bele pruge i iste takve kape. Velik broj esesovaca neobjašnjivo je žurio tamo-amo.

Čim je voz stao, muškarci u kostimima jurnuli su prema vagonima i otvorili vrata. „Izbacite prtljag. Ispred voza. Sve.“ Strašno su se uznemirili jer su shvatili da su sad sve izgubili. Brzo su pokušali da sakriju ono najosnovnije ispod odeće, ali muškarci su već bili uskočili u vagone i počeli da izbacuju i prtljag i ljude. Odjednom su se našli napolju, zbunjeni. Ubrzo su sa svih strana dotrčali esesovci i pogurali ih ka putu koji je išao paralelno s prugom. Šutirali su one koji se nisu dovoljno brzo kretali ili ih udarali štapovima kako bi što pre stali u duge redove koji su se formirali.

Hans je tek tad shvatio da će njih dvoje razdvojiti, da su razdvajali muškarce i žene. Pohitao je da poljubi Fridel: „Do

sledećeg susreta“, i to je bio kraj. Polako su marširali prema oficiru sa štapom koji je stajao ispred redova. Letimično bi svakog pogledao i pokazao štapom: „Levo. Desno.“ Starci, invalidi i dečaci do osamnaest godina išli su levo. Mladi i izdržljivi išli su desno.

Hans je došao do oficira, ali nije obraćao pažnju na njega. Posmatrao je Fridel, koja je stajala u svom redu nekoliko metara dalje i čekala da dođe red na žene. Osmehnula mu se kao da je želela da kaže: „Strpi se, sve će biti u redu.“ Zbog toga nije čuo oficira, lekara, kad ga je pitao koliko ima godina. Iznerviravši se, lekar ga je tako udario štapom da je odleteo levo.

Stajao je među slabima i nemoćnima, uglavnom starcima. Pored njega je stajao jedan slepac, a s druge strane mladić koji je izgledao kao imbecil. Hans se od straha ugrize za usnu. Shvatio je da samo jaki imaju šanse da prežive. Nije želeo da deli sudbinu dece i starih. Međutim, bilo je nemoguće preći u drugi red jer su svuda stajali esesovci s puškama na gotovs.

Fridel su smestili s mladim ženama. Starije žene i žene s decom bile su u zasebnom redu. Tako su obrazovali četiri reda. Bilo je oko stotinu pedeset mladih žena i isto toliko mladića, a ostalih sedamsto ljudi stajalo je u svojim redovima pored puta.

Onda se medicinar vratio i pitao starije muškarce ima li među njima lekara. Četiri muškarca se javiše. Oficir se obrati Van der Kausu, starijem lekaru opšte prakse iz Amsterdama: „Kakvih je bolesti bilo u logoru u Holandiji?“

Van der Kaus je oklevao, a onda pomenuo očne bolesti. Iznerviran, oficir se okrenuo.

Hans shvati da mu je to prilika. „Verovatno mislite na zarazne bolesti. Bilo je sporadičnih slučajeva šarlaha, u blažem obliku.“

„Tifus?“

„Nijedan slučaj.“

„Dobro. Svi nazad u red.“ Potom se okrete ađutantu i reče: „Uzećemo njega.“

Ađutant pozva Hansa i odvede ga na kraj reda s mladićima. Osećao je da je izbegao veliku opasnost. U međuvremenu su stigli kamioni u koje su počeli da utovaruju starce i žene.

Tad je shvatio kako izgleda život pod komandom esesovaca, koji su počeli da guraju, šutiraju i tuku ljude. Mnogi ma je bilo teško da se popnu na visoke prikolice kamiona. Štapovi *Sturmmanna* podsticali su ih da daju sve od sebe.

Jedna starija žena obilno je krvarila od udarca u glavu. Nekoliko ljudi je ostalo jer nikako nisu mogli da se popnu na kamione. One koji bi probali da im pomognu najurili bi uz režanje i šutiranje.

Poslednji kamion je prišao. Dva esesovca uhvatila su jednog nesrećnog starca za ruke i noge i ubacila ga u prikolicu. Posle toga, ženski red je počeo da se pomera. Nije više video Fridel, ali znao je da je tu negde. Kad su žene odmakle za nekoliko stotina metara, i muški red je krenuo.

Kolone su bile dobro čuvane. Vojnici su marširali s obe strane s puškama na gotovs. Na svakih deset zatvorenika dolazio je jedan čuvar. Hans je bio blizu kraja reda. Video je čuvare s leve i desne strane kako daju signale jedan drugom. Nakratko su ih osmotrili, a onda je levi čuvar prišao Hansu i tražio mu sat. Bio je to prelep sat sa štopericom. Poklon od majke za lekarski ispit.

„Treba mi za posao. Ja sam lekar.“

Čuvar se naceri. „*Scheisse, Arzt...* Pseto si ti! Daj mi taj sat!“ Zgrabi ga za ruku da bi mu ga skinuo. Hans pokuša da se odupre.

„Bežiš?“, reče čuvar i podiže pušku.

Hans shvati da je bespomoćan i predade mu sat. Nije imao želju da ga prvog dana u Aušvicu upucaju zbog „pokušaja bekstva“.

Dok su prelazili prugu, u krivini je ugledao Fridel. Mahnula mu je i on odahnu. Posle pruge su prošli barikadu sa stražarskim kućicama, koja je označavala početak samog logora. Tamo su se nalazila skladišta za građevinski materijal, šupe i ogromne gomile naređanih cigala i drvene građe. Video je voziće koji su išli na ljudski pogon. Muškarci su vukli kola. Tu i tamo pored puta su stajale veće zgrade, fabrike iz kojih se čulo brujanje mašina. Zatim ponovo građa, cigle i šupe. Jedan kran je podizao kante s cementom. Svuda se gradilo i vrvelo od aktivnosti. Međutim, od kranova i vozića upečatljiviji su bili muškarci u lopovskim kostimima. Ništa nije bilo motorizovano; sve je bio rad desetina hiljada ruku.

Para je praktična; struja je efikasna i može se koristiti na udaljenosti od više stotina kilometara; benzin je brz i moćan. A ljudi su jeftini. To se videlo iz gladnih očiju. Videlo se na golim grudima iz kojih su štrčala rebra poput kanapa koji im drži telo. Videlo se u dugim redovima muškaraca koji su nosili cigle, vukući se u drvenim klompama ili bosonogi. Giljali su ne podižući glave. Lica su im ostala bezizražajna. Ničim nisu reagovali na pridošlice. Povremeno bi prošao traktor s kolima punim cigala. Dizel-motor lagano je brektao. Hans se prisetio večeri koje je proveo na vodi, ležeći na svom čamcu i slušajući teretnjake kako prolaze. Kakav je tad život imao, koliko je samo obećavao! Sabrao se. Znao je da ne sme da počne da sanjari. Morao je da se bori. Možda će jednog dana uspeti da povrati stari život.

Onda su stali ispred kapije i prvi put ugledali logor. Činile su ga velike barake od cigala. Bilo ih je oko dvadeset pet.

Imale su dva sprata, kosi krov i male tavanske prozore. Ulice između zgrada dobro su se održavale. Postojali su uredni pločnici i mali travnjaci. Sve je bilo čisto, sveže okrečeno i blistavo na jesenjem suncu.

Ličilo je na maketu sela, na kamp za hiljade radnika koji su učestvovali u velikom i korisnom projektu. Iznad kapije, izrađen od livenog gvožđa, stajao je slogan koncentracionog logora. Sugestivan ali opasan: „ARBEIT MACHT FREI“. Njegova svrha bila je da smiri beskrajne reke ljudi koje su ulazile tamo. Ipak, to je bila samo varka. Zapravo su to bila vrata pakla. Umesto „Rad oslobađa“ trebalo je da piše: „Vi što ulazite – ostavite svaku nadu!“

Jer logor je bio okružen električnom ogradom. Dva reda betonskih stubova, uredno okrečenih u belo, visokih tri metra. Bodljikava žica na izolatorima. Žica je izgledala čvrsto i neprobojno. Međutim, ono najgore bilo je nevidljivo: 3.000 volti! Tu i tamo svetlele su crvene lampice koje su pokazivale da je struja uključena. Na svakih deset metara na ogradi je stajao znak s mrtvačkom glavom i rečju „stoj“ na nemačkom i poljskom: *Halt, Stój*. Ipak, nijedna barijera nije efikasna ako nije potpuno pokrivena vatrom. Zbog toga su na svakih stotinu metara stajale male stražarske kule, a u njima esesovski čuvari s mitraljezima.

Ne, odatle se nije moglo izaći, osim nekim čudom. To isto su rekli ljudi koje su sreli u logoru. Unutar žice nadzor je bio mnogo blaži; esesovci su taj zadatak u najvećoj meri prepustili zatvorenicima. Ti zatvorenici, doduše, izgledali su mnogo drugačije od hiljada onih koji su radili izvan logora. Ovi su nosili prugaste lanene uniforme koje su bile čistije i bolje im pristajale. Bili su gotovo elegantni, s crnim šeširima i dubokim čizmama. Na levoj ruci nosili su crvene trake s brojevima.

To su bili *Blockälteste*, starešine koje su upravljale blokovima, vodile administraciju uz pomoć pisara i delile hranu. Oni sami nisu oskudevali; to se moglo videti po njihovim okruglim licima. Svi su bili Poljaci i Rajhsdojčeri.*

Bilo je i nekoliko holandskih zatvorenika. Esesovci i starešine blokova držali su ih podalje jer su pridošlice kod sebe i dalje imale vredne stvari. Ipak, nekoliko njih se probilo. Tražili su satove i cigarete: „Svakako ćete sve izgubiti.“ Ali većina pridošlica još nije verovala u to i sve je zadržala u svojim džepovima. Hans je jednom Holanđaninu dao paklu cigareta, ali jedan esesovac je to video i udario ga. Holanđanin je već bio pobjegao; znao je šta mu sleduje.

Pojavio se sitan muškarac, ali herkulovske građe. Očigledno je uživao veliko poštovanje.

„Momci, kad ste otišli iz Vesterborka?“

„Pre tri dana.“

„Ima li kakvih vesti?“

„Znate li za iskrcavanje u Italiji?“

„Naravno, čitamo novine. Kakva je situacija u Holandiji?“

Šta su mogli da odgovore na to? Više ih je zanimalo kako stvari stoje u Aušvicu i kako će izgledati njihova budućnost.

„Ko ste vi?“, upita jedan od novopridošlih.

„Len Sanders, bokser. Tu sam godinu dana.“

Pridošlicama je odmah laknulo. Znači, ovde je moguće živeti.

„Da li je ostalo mnogo ljudi iz vašeg transporta?“, upita Hans, koji je već bio podozriv.

„Ne zapitkuj. Videćeš i sam“, odgovori bokser. „Drži oči i uši otvorene, a usta zatvorena.“

„Ali vi dobro izgledate.“

* Građani Trećeg rajha. Prema nacističkim Nirnberškim zakonima, ovaj status bio je rezervisan za „rasno čiste“ Nemce.

Len se mudro nasmeja. „Zato što sam bokser.“

„Šta ćemo raditi ovde?“

„Bićete raspoređeni u *Kommando* koji radi izvan logora.“

Hans ponovo pred sobom ugleda one ljude napolju, one radne mašine, kako u redu dodaju jedan drugom cigle i cement, njihova bezizražajna lica, ugasle oči i mršava tela.

„Šta će se desiti sa starima koje su odvezli kamionima?“

„Zar nikad nisi slušao BBC?“, upita Len.

„Jesam.“

„Onda znaš.“

Tada je sve shvatio. Pomislio je na Fridel, čiji je red izgubio iz vida. Pomislio je na majku, brata, sve one koje je video kako odlaze u Aušvic. Pomislio je na svoje studije, praksu, ambicije. Ponovo je pomislio na Fridel i njihove planove za budućnost. Bile su to misli čoveka ubeđenog da će umreti.

Pa ipak, sumnja se već budila. Možda će mu se posrećiti, možda. Bio je lekar... Ne, nije smeo da se nada, ali morao je. Nije mogao da poveruje da će tu umreti, ali više nije verovao ni u život.

Trgnuo ga je povik. „*Aufgehen!*“ Krenuli su Lagerštraseom između velikih blokova. Ulice su bile pune ljudi. Iznad vrata nekih blokova stajale su staklene ploče:

Häftlingskrankenbau

Interne Abteilung

Eintritt verboten

Ispred bolničkih vrata sedeli su muškarci u belom s crvenim prugama na leđima mantila i duž šavova na nogavicama. Izgledali su jedro i zdravo i sigurno su bili lekari.

Jedva da su bacili pogled na pridošlice, ali Hans je video da se njihova nezainteresovanost razlikuje od ravnodušnosti onih logoraša napolju. Kod robova su iscrpljenost i duboka potištenost sprečavale bilo kakav mentalni napor. Kod ovih zgodnih muškaraca uzrok je bila arogancija. Ipak su oni bili povlašćeni, „prominenti“ logora. A ko su bili oni, novajlije? Svi su mogli da ih maltretiraju i ismevaju.

Stigli su u Blok 26, *Effektenkammer*. Len je objasnio šta to znači. Tu su se čuvale lične stvari zatvorenika, odeća i dragocenosti. Iznad prozora su se videli dugi redovi papirnih kesa, a svaka je sadržala imovinu jednog čoveka. Ako bi neko bio pušten iz logora, sve bi mu vratili.

Njihovu odeću neće čuvati. Jevreje nikad nisu puštali. Nije postojao nikakav pravni postupak protiv njih. Pošto nisu bili osuđeni ni na kakvu kaznu, nisu mogli ni da budu oslobođeni.

I tako su im između Blokova 26 i 27 naredili da se skinu. Sva odeća i sve što su imali kod sebe utovareno je na jedna kola. Smeli su da zadrže samo kožni kaiš i maramicu. Hans je probao da zadrži svoje najbolje instrumente, ali brzo su ga otkrili. Žgoljav muškarac s trakom na levoj ruci, *Lagerfriseur*, sve ih je pregledao. Oni koji su probali nešto da zadrže ipak su morali to da predaju, a pride su dobili i po udarac. Hans je pitao sme li da zadrži instrumente. Muškarac se nacerio i sve strpao u džep.

Ostali su da stoje. Sve su izgubili. Postupak je bio spor, ali sada je bio gotov. Nije li Šmit, generalni komesar za javnu bezbednost u Holandiji i Rauterov* predstavnik za jevrejsko pitanje, jednom rekao: „Jevreji će se vratiti u zemlju iz koje su došli goli i bos i kao i kad su stigli“?

* Hans Albin Rauter bio je komandant SS-a i policije u okupiranoj Holandiji.

Šmit nije precizirao da su ti Jevreji došli u šesnaestom i sedamnaestom veku, kao i da nisu stigli goli i bos, već da su često donosili veliko bogatstvo iz zemalja koje su ih proterale. Niti je pomenuo istorijska prava holandskih Jevreja, koja su im davno zagarantovana dekretom Vilema Oranskog.

Ali kako je on mogao da govori o holandskom heroju koji se borio za slobodu? To se nije moglo očekivati od heroja nacističke opresije, koji ne bi umrli s patriotskom molitvom na usnama, već bi pobjegli glavom bez obzira da spasu sebe.

Tom se mišlju Hans tešio. Nije bilo sumnje da mu se loše piše, ali ako je njegova sudbina bila crna, *njihova* je bila izvesna. Oni će jednom pasti i tada, od svih pobjeda, ostaće im samo jedna: pobjeda nad Jevrejima. Polako ali sigurno holandski Jevreji dovedeni su do propasti.

1940. Svi Jevreji otpušteni su s javnih funkcija.

1941. Zabranjeno im je da se bave intelektualnim profesijama, da koriste javni prevoz, da drže radnje, da ulaze u pozorišta i parkove, da učestvuju u sportu i svemu što čini život lepim; najviši dozvoljeni kapital iznosio je 10.000 guldena, a kasnije 250.

1942. Početak deportacija, zabrana samog življenja.

Polako, jer Holanđani ne bi dozvolili da „njihovi“ Jevreji budu istrebljeni dok teror u Holandiji još nije bio uzeo maha.

STAJALI SU GOLI do kože na jakom suncu, koje im je samim pržilo tela dok nisu završeni svi rituali kojima su pretvoreni u *Häftlinge*.

Iza duge klupe stajala su šestorica berberina, koji su im sekli kosu i brijali glave i tela. Nisu govorili: „Gospodine, puder ili masaža temena?“ Bili su grubi i nervozni jer su tog vrelog popodneva morali da rade. Tupim žiletima više su im kidali kosu nego što su je brijali, a gurali su i udarali sve one koji se ne bi dobro namestili. Kad bi berberin završio, dobijali ste broj za tetoviranje. Hans je dobio broj 150822.

Dok su mu utiskivali broj u kožu ruke, samo se prezirivo nasmešio. Više nije bio doktor Van Dam, već heftling broj 150822. Zar je to bilo važno, ako jednog dana ponovo postane doktor Van Dam? Šta bi dao da ponovo postane doktor Van Dam.

Ta misao mu se vraćala, kotrljala mu se po glavi i proizvodila zvuk kao gramofon kad zariba. Sve dok ga udarac otpozadi nije dozvao pameti.

Ulazili su u kupaonicu u grupama od pedeset. Unutra su stajali redovi tuševa. Tri muškarca morala su da dele

jedan tuš, iz kog je kapala mlaka voda, prehladna da skine prašinu i letnji znoj, a pretopla da ih osveži. Onda je došao čovek s velikim gumenim rukavicama i jednim potezom im namazao smrdljivo sredstvo za dezinfekciju ispod ruku i na međunožje.

Nakon što su ih isprskali flitom,* bili su *rein*, mada bi se teško moglo reći da su bili „čisti“. I dalje su bili polumokri i lepljivi od znoja i dezinficijensa. Koža ih je pekla, posekotine i oderotine od brijanja bridele su, ali bar nisu imali vaši i buve.

Nije im bilo lako da u velikoj gomili odeće pronauđu nešto što im odgovara. Kad se uđe sa sunca, hodnik *Bekleidungskammera*, kako su zvali Blok 27, bio je mračan i nisu znali šta da uzmu. Čuvari su vikali i gurali ih, a ako ih to ne bi ubrzalo, udarali su ih dok ne bi pokupili neku odeću. Potkošulja, jakna i lanene pantalone, kapa i drvene cipele ili papuče. Nisu imali dovoljno vremena da pronauđu odgovarajuće veličine, pa su ličili na klovnove u zatvorskoj uniformi.

Jednom muškarcu videli su se listovi; drugi se spoticao o pantalone. Jednom je nedostajao rukav na jakni; drugi je morao da ih zavrće. No sva odeća imala je nešto zajedničko – sve je bilo podjednako prljavo i iskrpljeno, na brzinu sašiveno od komada plavo-bele prugaste tkanine.

Obukavši se, ponovo su stali ispred bloka. Iako se dan bližio kraju, žega poznog leta i dalje je pritiskala logor. Bili su gladni i žedni, ali niko nije bio tako hrabar da nešto zatraži. Čekali su još sat vremena u Birkenaleji, ulici koja je prolazila iza blokova. Sedeli su na ivici pločnika i na klupama pored travnjaka, ili su ležali opruženi na putu, iscrpljeni i poraženi bedom koja ih je snašla.

* Marka insekticida u spreju koji je bio popularan od 1928. do sredine 1950-ih.

Na ulici su postavili stolove za registraciju. Beležili su sve moguće činjenice, profesionalne i privatne, bolesti (tuberkuloza, polne bolesti) i dobro poznata pitanja o nacionalnosti i jevrejskim precima.

Hans je razgovarao s Elijem Polakom, kolegom lekarom. Eli je bio slomljen. Kad su kamioni stajali kod voza, video je suprugu. Bila se onesvestila, pa su je ubacili u prikolicu kamiona, a za njom i njihovo dete.

„Nikad ih više neću videti.“

Hans nije imao srca da ga teši. Nije mogao da laže. „Ne možete to da znate“, neubedljivo mu je odgovorio.

„Jeste li čuli šta se dešava u Birkenauu?“

„Šta je Birkenau?“, upita Hans.

„Birkenau je ogroman logor“, odgovori Eli. „Pripada kompleksu Aušvica. Po dolasku kažu starima i deci da moraju da se istuširaju i odvedu ih u jednu veliku prostoriju. Ubiju ih gasom. Zatim spale tela.“

„Ali neće to uraditi svima“, reče Hans, primoravajući sam sebe da ga teši.

Onda je stigla supa. Tri lonca. Svako je trebalo da dobije po litar. Stali su u dug red. Oni nametljiviji pomagali su da se podeli. Jeli su iz velikih metalnih činija, ulubljenih, s izgrebanim emajlom. Pošto nije bilo dovoljno činija, u svaku su sipali po dva litra i morali ste da je delite s nekim. Bilo je i kašika. Dvadesetak. Oni koji nisu dobili kašiku morali su da piju iz činije. To nije bilo teško jer je supa bila retka. Tu i tamo plivalo je nešto tvrdo. Vodila se rasprava o tome da li je to lišće bukve ili bresta. Ali ništa od toga nije bilo važno. Većina njih je i dalje bila dobro uhranjena. Onda nije toliko bitno da li ćete u stomak staviti litar vruće vode ili litar hrane.

Odjednom su počeli da ih požuruju: „Brzo, sad će prozivka!“ Posrkali su supu što su brže mogli, a onda su ih odveli u veliko drveno skladište podignuto između dva bloka. To je bio vešeraj. U jednoj polovini u velikim kotlovima prala se odeća, a u drugoj su bili tuševi. Hans je izbrojao sto četrdeset četiri tuša. Pored zidova su stajale klupe kod kojih su mogli da se skinu. Seli su na klupe i čekali.

Čuli su da će posle prozivke, koja se održavala napolju, putovati u Bunu. Kad im je to rekao, čoveka iz administracije zatrpali su pitanjima: „Šta je Buna?“ „Kako je tamo?“ „Da li i tamo dele supu?“

Rekao je da nije loše. Radilo se u fabrici kaučuka. Hrana je bila dobra jer su bili u okviru industrijskog koncerna. Čovek se znalački osmehnuo.

Hans je pronašao jednog Belgijanca.

„Jesi li dugo ovde?“

„Godinu dana.“

„Može li da se izdrži?“

„Ponekad. Ako imaš tu sreću da upadneš u dobar komando.“

„Koji je dobar komando?“

„Vešeraj, bolnica ili tako nešto. Dobar je skoro svaki u kom tokom dana ostaješ u logoru. I oni koji rade s hranom. Ali ti kao Jevrej nemaš šanse da ih dobiješ.“

„Ja sam lekar. Da li bih mogao da se ubacim u bolnicu?“

„Nisi im rekao da si lekar?“

„Jesam, ali nisu obraćali pažnju. Gde vode žene?“

„Žene iz ove ture doveli su u logor. Postoji ženski blok u kom vrše svakakve eksperimente.“ Hansu zastade srce. Fridel je tu. Eksperimenti! Šta je to moglo da znači?

Ispričao je Belgijancu za Fridel i pitao ga da li bi joj preneo poruku u slučaju da njega odvedu u Bunu. Belgijanac reče da

je to izuzetno teško jer je veoma opasno prilaziti ženskom bloku.* Utom uđe jedan esesovac. Svi skočiše na noge, kao što su ih naučili. On postavi presudno pitanje: „Ima li ovde lekara?“

Njih trojica se javiše. Hans, Eli Polak i mladić kog nisu poznavali.

Esesovac ih upita koliko se dugo bave medicinom. Mladić je bio stažista. Eli je osam godina radio kao lekar opšte prakse. Esesovac vrati Elija kod ostalih: „Ti ideš s njima u Bunu.“ Hansa i mladića povede sa sobom.

* Žene iz Bloka 10 često su razmenjivale poruke sa svojim muževima. I sam Edi je ulazio u Blok 10, da im odnese supu ili sličnim povodom. Muškarci su uspevali da prokrijumčare poruke, pisma i pakete s hranom, ali to je podrazumevalo ozbiljan rizik.

P ROŠLI SU KROZ LOGOR, pored svih zgrada, i stigli do Bloka 28, gde su morali da sačekaju u hodniku. Bio je to dug betonski hodnik sa zidovima okrećenim u belo i vratima s obe strane. Na vratima su stajale pločice: *Ambulanz, Schreibstube, Operationssaal, Hals-Nasen-Ohrenarzt, Röntgenraum* i mnoge druge. Na sredini hodnika bile su betonske stepenice koje su vodile na prvi sprat.

Posle nekoliko minuta stigao je muškarac u belom odelu. Odveo ih je na kraj hodnika. Na vratima s mutnim staklom pisalo je *Aufnahme*. Prostorija je bila velika poput sale i samo je dopola bila popunjena krevetima. U drugoj polovini stajalo je nekoliko klupa, vaga i velik sto prekriven knjigama i dokumentima. Tu su se prijavljivali svi koji dođu u bolnicu, bilo u svojstvu pacijenta ili člana osoblja.

Dočekao ih je mali dežmekasti Poljak. Izgrdio ih je što su prljavi, rekao im da se svuku do kože i pokazao na krevet. Kreveti su bili na sprat, po tri odjednom. Hans je legao nag ispod dva tanka ćebeta na gornjem krevetu. Pokušao je da se uvije u ćebad jer ga je slama u dušek u golicama.

Čim je legao, neki muškarac se popeo na njegov krevet. Imao je tridesetak godina, okruglo lice i naočare kicoški postavljene na vrh nosa.

„Kako se zoveš?“, upita. „Jesi li ti lekar?“

„Da, ja sam Van Dam. A ti?“

„De Hond. Tu sam tri nedelje. Prošle nedelje sam bio kod *Lagerarzta*. Uzeo me je pod svoje i sad sam na rezervnoj listi *Pflegera*.“

„Gde si studirao?“, upita Hans.

„U Utrehtu. Bio sam u dečjoj bolnici.“

„Šta radiš ovde?“

„Svašta. Po ceo dan ti daju kojekakve zadatke. Videćeš. Prljave poslove s leševima i tako to. Zar nemaš nikakvu odeću?“

Hans je nije imao. Moraće sutradan da je nabavi. De Hond će mu pomoći.

„Znaš li nešto o ženskom bloku?“

„Znam“, odgovori De Hond nervozno. „To je Blok 10. Tamo mi je žena. I ona je lekar. Stigla je pre tri nedelje.“

Hans se obradovao kad je čuo da je tamo jedna holandska lekarka. Ispričao je De Hondu za Fridel i da su i nju odveli u Blok 10.

„Pa“, reče De Hond, „videćemo kako možemo da joj pomognemo.“

„Kako to misliš?“

„Zamuel, profesor koji tamo radi, obećao mi je da svoju ženu, pošto je lekarka, neće dirati. Možda će biti voljan da progleda kroz prste i lekarevoj supruzi.“

„Šta rade drugim ženama?“

„To ćeš morati da питаš Zamuela. Svaki dan dolazi ovamo.“

„Smem li da vidim suprugu?“

„Teško. Ako te uhvate, strpaće te u *Bunkier*, u zatvor. Onda budi srećan ako dobiješ samo dvadeset pet.“